

To trompetinstrumenter kalder på nysgerrigheden

AF PETER GRØN JOHNSEN

Indledning

I forbindelse med en gennemgang af museets trompetinstrumenter i 1996 fik jeg to instrumenter i hånden, som jeg umiddelbart gerne ville datere som meget gamle. Det skal man være forsigtig med, men de to instrumenters mulige høje alder er siden med mellemrum vendt tilbage i min bevidsthed med samme stædighed som en melodi, man ikke kan få ud af hovedet. Det ene instrument er et stort jagthorn, det andet en lang og lige kobbertrompet.

Men så let er det ikke! Der skal beviser til – og de mangler. Så denne artikel handler om, hvor langt man ikke kan gå, og hvordan man dog alligevel kan argumentere for det fænomen, som i museumsverdenen hedder *det kvalificerede gæt*. Fænomenet er en slags opsummering af konkret viden kombineret med det forventelige, og det kvalificerede gæt er langt mere udbredt, end de fleste tror. Der stander en evig diskussion om genstandene, den rette tolkning af deres alder, brug og hele kontekst. Og det er godt, fordi genstandene dermed stilles i skiftende belysning og følgerig kan bibringe nye oplysninger. Stammer en genstand måske ad omveje fra en forhandler, er alle tidligere spor sædvanligvis gået tabt; men i dag har vi dog den trøst, at vi lever i en tid, hvor man lettere end før kan få adgang til oplysninger – og dermed måske også lettere kontrollere de forhåndenværende oplysninger.

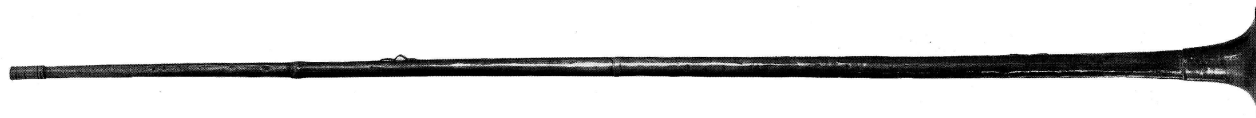
Processen kan, som det vil fremgå af de neden for beskrevne undersøgelser, for eksempel forløbe på følgende måde: Først stiller man en lang række spørgsmål til den

enkelte genstand – og ud fra resultaterne kan man så prøve at bestemme og datere. Til sidst forhører man sig hos andre, som kan køle entusiasmen lidt ned til fordel for sagligheden. Viden er her tit en lyseslukker – men man kan jo lade være med at bygge sit hus på sand.

Sag 1: Lige kobbertrompet – MMCCS no. F 34

Instrumentet er helt igennem af kobber, det er ikke signeret eller på anden måde mærket; det er europæisk – formentlig fra Mellemeuropa – og typen kan være a) en militær trompet hidrørende fra en lidt mere end hundredårig periode før ca. 1470, b) en tårnblåsertrompet fra en nok lidt senere periode, eller c) et posthorn fra perioden ca. 1780-1815. Det kan være ombygget eller en forfalskning. Instrumentet har en del små buler, men er i øvrigt velbevaret.

Oplysninger fra museets arkiver fortæller os, at kobbertrompeten er en gave fra Carl Claudius allerede i museets første leveår. Trompeten er indkøbt på en af Claudius' mange rejser, nemlig i Strassbourg den 10. marts 1898. Ved accessionen på museet blev trompeten betegnet som en laugstrompet, men dette ord er igen blevet overstreget. Ved en samtidig anblæsningsprøve er trompeten bestemt til at stemme i H, og tonen beskrevet som stor og smuk. Instrumentet er afbildet i Hammerichs katalog fra 1909.¹

MMCCS no. 34: Lige kobbertrompet, længde 126 cm. *Straight copper trumpet, length 126 cm.*
(Foto: Ole Woldbye og Pernille Klemp).

Forsøg på datering

Der er flere argumenter, der taler for en høj alder. Trompeten er fremstillet af en udvalset eller udhamret kobberplade, altså blik i ordets egentlige betydning, men godstykkelsen er kraftigere, end vi kender den fra det sidste par hundrede år. Til sammenligning med museets kopier af heroldtrompeter fra før og efter år 1900 udviser kobbertrompeten F 34 en ganske anden grad af gennemarbejdet håndværk. Den mest markante forskel er kopiernes maskinpressede samlinger og brugen af billigt zinkblik, flere af dem er dertil pyntet med vinløv af metalblik.

F 34 har en lige søm, der tydeligt er håndlavet, men uden den ellers karakteristiske tandrække i samlingen. Lodningen af sømmen er udført i en messinglegering, hvilket er et ældre træk. For 1800-tallet ville man forvente et messinginstrument med en lodning i kobberlegering. Nuvel, en kopi fremstillet i forfalskningsøjemed ville vel nok blive omhyggeligere behandlet, men der skal jo være en balance mellem graden af tid og arbejde investeret i fremstillingen og instrumentets pris, altså fortjenesten. Museerne ville gerne have de flotte stykker, og forfalskningerne afslørede senere ofte ved deres påfaldende ydre pragt. I denne sammenhæng har kobbertrompeten ikke meget at gøre. Den fremstår upretentiøst som en brugs-genstand, kun ved nærmere eftersyn ses et ordentligt, håndværksmæssigt arbejde i instrumentet. Så en hurtig fortjeneste på en forfalskning synes ikke rigtig at være et argument her.

Et militærinstrument?

Kobbertrompeten er overleveret med mange små buler. Fra min beskæftigelse med Tøjhusmuseets gamle messingblæseinstrumenter kan jeg nikke genkendende til karakteren af disse buler; de kommer af brugen. Instrumentet har været benyttet, men hvor og hvornår?

At materialet er kobber i stedet for messing peger på tiden før 1700, herefter ville kun f.eks. kusehorn og – efter 1800 – signalhorn fremstå i kobber. At man i senmiddelalderen gerne brugte kobber hang sammen med den høje pris på messing, som fra noget før 1400 og endnu i 1600-tallet i realiteten var et monopol for byen Nürnberg, der blandt de mange messingvarer også havde et effektivt monopol på messingtrompeter af bedste kvalitet. Et trompetinstrument til daglig brug i f.eks. hærens rytteri var af kobber og formentlig fremstillet mere lokalt,² mens finere instrumenter ved fyrstehoffet ville være af messing eller ligefrem sølv og selvfølgelig fra en af de bedste instrumentmagere i Nürnberg. Men Europa er stort og variationerne mange.

Der er dog to argumenter, der taler imod tolkningen: middelalderlig trompet. På den klassiske trompet er gerne mindst tre fjerdedele af røret cylindrisk, mens hele rørlængden på F 34 ved nærmere eftersyn viser sig at være konisk. Dette fører sædvanligvis til betegnelsen horn. Men lå denne skelnen fast på et så tidligt tidspunkt?

Det andet argument er klangstykkets noget særegne form, som tydeligvis efterligner en stærkt svejftet udformning af et trompetklangstykke. 1400-tallets trompeter

havde endnu ikke dette ekstra svaj i klangstykket, de var »skåret af«, før svajet nåede det sted, hvor senere instrumenter gerne har en krans påmonteret for at styrke det tynde, udhamrede metal.

Er klangstykket nu også det oprindelige? I metallet på både klangstykke og den sidste rørdel op til klangstykket ses spor efter arbejdet under fremstillingen. Der er trækmarkeringer i metallet, og de er påfaldende ensartede, så på den baggrund er det rimeligt nok at betragte klangstykket som det oprindelige. Men klangstykkets befæstigelse til rørdelen er ikke så fiks; man ser tydeligt overgangen. Her kunne man fristes til at tro, at klangstykket har været taget af og sat på igen noget længere inde på røret, hvor diameteren er mindre – og ca. 4 cm fra klangstykkets kant ind mod røret ses faktisk spor på røret efter endnu en anden, tidligere befæstigelse.

Trompeten er oprindeligt konstrueret i fire dele, som kunne samles. Af i alt tre rørlængder har ene anblæsningsrøret en samlemuffe, og klangstykket udgør den fjerde del. Blæserørsmuffen er af samme type, som den man kender i 1600- og 1700-tallet, men med en lille ornamentik, der i sin enkelhed synes tidløs og alligevel er tættest i familie med de tilsvarende muffen fra 1800-tallets tidlige del.

Rørdelene er i instrumentets nuværende form fastloddede som ét, sammenhængende rør. Lodningen er udført i tin; således loddede man gerne under reparationer i den sidste del af 1800-tallet. Det har dog engang været en fordel at kunne skille trompeten ad, hvis man var til hest. Det gjorde det lettere at beskytte instrumentet under transport. Men man spillede nu nok sikrest på den lige trompet, hvis man var stået af hesten eller måske ligefrem sad på et kuskese.

Instrumentet har været forsynet med to øskener, hvoraf den ene er gået tabt. De har været loddet fast med tin. Den bevarede øsken har form som en målerlarve og er næppe oprindelig, blot beregnet på ophængning.

I Herbert Heydes bog *Musikinstrumentenbau* fra 1986 kan man læse om betydningen af proportioner i instru-

mentbygningen gennem tiderne.³ Han argumenterer for datering udfra instrumenternes overholdelse af enkle grundproportioner. Hovedtanken er, at klangstykkets diameter forholder sig til instrumentets samlede længde, talforholdene er dog forskellige efter hvilken type trompet, det gælder. På denne kobbertrompet er forholdet nogenlunde 1:12, men da rør og klangstykke har små deformationer, er tallene ikke helt klare. Det ville nu også være underligt efter så lang tid. Så hvis proportionsforholdene var klokkeklart i orden, kunne man netop snarere have mistanke om, at der var tale om en forfalskning. Længden er 126 cm, mens klangstykkediameteren er anslået til 10,6 cm som gennemsnitsmål for flere målinger. Hertil kommer, at den oprindelige rørlængde kan være ændret lidt, måske i forbindelse med fastlodningen af de oprindelige rørdel.

Et tårnblæserinstrument??

Fra Heydes bog stammer en oplysning om en tilsvarende kobbertrompet fra Schloss Sondershausen, endda med tilhørende proveniens.⁴ Denne kobbertrompet er blevet benyttet af slottets »Hausmann«, som betyder vagtmand, hvilket i 1400-tallet eller umiddelbart før – svarende til »Sondershausen-trompetens« datering – mere præcist dækker over en tårnblæser. Men fordi kobbertrompeten på Musikhistorisk Museum på et foto ligner trompeten fra Sondershausen forholdsvis nøje, så er sagen jo ikke afgjort dermed – selvom ligheden er stor.

Et posthorn???

Lad os nu se på forslaget om at F 34 kunne være et posthorn. Vi er vant til, at et posthorn er cirkelsnoet – og det var posthornene da også i 1600- og 1700-tallet, hvor postrytteren havde hornet dinglende ved sin side. Men i forbindelse med postdiligencen er det en anden sag. I England og det tyske område var der tradition for at benytte lange, lige og ofte teleskopiske posthorn. De kunne nemlig

ligge relativt godt beskyttet oppe på taget langs kanten, som sikrede, at bagagen ikke faldt af vognen. Der kunne ligefrem være en egen hylde beregnet til det lange posthorn, eller det kunne være ophængt vandret. Selv om den kendteste type af de gamle postvogne er kugleposten, som er en art forløber for vore dages containertransport, så blev denne vogntype først indført herhjemme 1815. Inden da havde man netop de førømtalte postdiligencer. De første af denne kassevognsagtige type blev sat ind på ruten København-Helsingør i 1794 i en forsøgsordning. Det skete efter forbillede fra Tyskland, som havde indført en lignende ordning noget før. Der kunne med andre ord have været sådanne lange, lige posthorn i brug fra omkring 1780'erne til 1830'erne, perioden varierer dog lidt fra land til land.

Men ingen af de lige posthorn, jeg har set afbildninger af, passer rigtig godt med F 34, hvorimod ligheden med billedet af hornet fra Sondershausen er påfaldende. Selv to posthorn fra Regensburg afbildet i Albert Hillers *Das Grosse Buch vom Posthorn*⁵ har en langt mindre svejftet form på klangstykket end F 34. Disse posthorn har dog en tilsvarende længde på henholdsvis 129,5 cm og 136,5 cm mod de 126 cm på F 34.

Opklaringen

Indtil dette punkt i mine undersøgelser var jeg ikke glad ved at skulle vælge klart mellem et lige diligence-posthorn fra perioden ca. 1780-1820 eller en 1400-tals trompet til militær- eller tårnblæsning. Tiden var inde til at præsentere resultaterne for den øverste fagkundskab på området.

En henvendelse til Dr. Herbert Heyde på The Metropolitan Museum i New York resulterede i en svarskrivelse, hvori han bedømmer såvel trompeten som hornet. Han vurderer på baggrund af tilsendte fotos og oplysninger, at trompeten næppe er fra middelalderen grundet klangstykkets fremstilling, der peger på 1800-tallet. Klangstykket selv er et fragment, der er blevet suppleret med rørstykker, som ikke er fremstillet af en instrumentmager. Instrumentet

kan være fremstillet til en art historisk parade, hvor det skulle spilles af en »herold«, hvilket ikke var så usædvanligt i 1800-tallet. Instrumentet er ikke en forfalskning, fordi det formodentlig er fremstillet til en specifik brug, i en forening eller lignende.⁶ Ganske vist har instrumentet mange ligheder med det i Sondershausen, men detaljerne er afvigende.

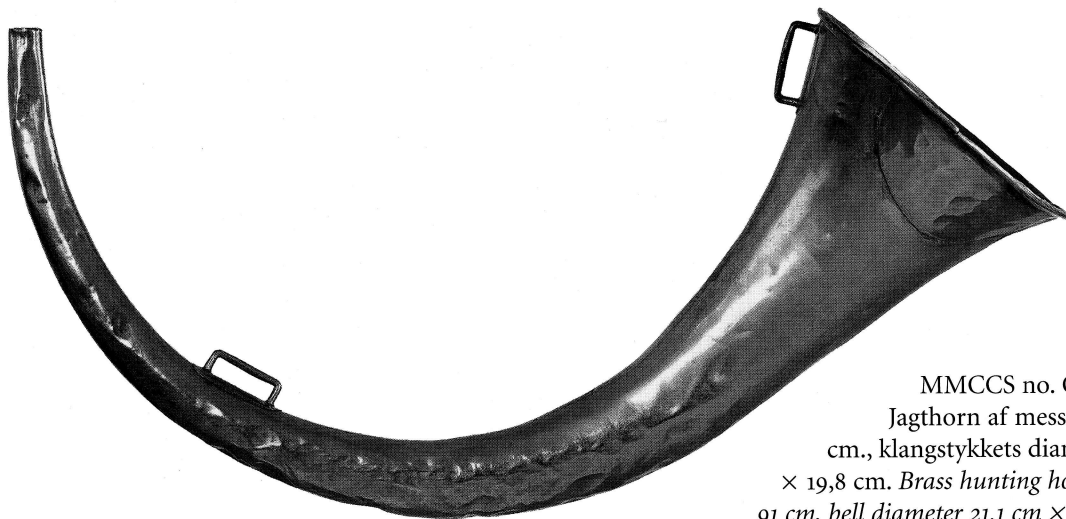
Heyde er den internationalt anerkendte ekspert på dette område, og det er interessant at se, hvor tæt hans opfattelse kommer på den oprindelige betegnelse i accessionsprotokollen, nemlig betegnelsen laugstrompet. Hvis ordet laug tolkes lidt bredere som en art forening, så er vi vist hjemme, hvor hornet retteligen hører til. Og dermed er alle søde drømme om senmiddelalderlige militære ryttertrompeter forbi – og ligeså om kusehorn fra mellem 1780 og 1820.

Sag 2: Jagthorn af messing – MMCCS no. CI 532

Jagthornet har form som et stort dyrehorn; det har ingen mærkninger, og der er ingen signatur på instrumentet. Umiddelbart synes det at være et fragment af et ubestemmeligt større instrument – men det er blot anblæsningsrørdelen med mundstykke, der mangler.

Af oprindeligt tre øskener er de to bevarede, den tredje sad på anblæsningsrørets muffeformede messingforstærkning. Røret er samlet af en udvalset messingplade i kraftig godstykkelse, og klangstykket er udhamret til den lidt svejfede form, som er en forløber for de senere, meget større klangstykker, som ses på valdhorn i 1700-tallet. Godstykkelsen i klangstyrkanden er altså væsentligt tyndere end i resten af instrumentet, hvilket man kan føle med fingrene.

Klangstyrkanden er bukket om en metaltråd som forstærkning. Klangstykket er indvendigt bemalet med en i dag rødbrun farve, der må antages oprindeligt at have været rød. En stor, halvmåneformet pladereparation dækker over et brud i klangstykket. Her mangler et stykke af det oprindelige klangstykke. Hornet har mange små buler.

MMCCS no. Cl 532:
Jagthorn af messing, længde 91
cm., klangstykkets diameter 21,1 cm
× 19,8 cm. *Brass hunting horn, length*
91 cm, bell diameter 21.1 cm × 19.8 cm.
(Foto: Ole Woldbye og Pernille Klemp).

Forsøg på datering

Som jagthorn kan det have været brugt mange steder i Europa, mens fremstillingen må begrænses til de lokaliteter, hvor man allerede i 1600-tallet havde mulighed for at omgå det Nürnbergske monopol. Dette forhold placerer fremstillingen i Mellemeuropa, gerne under vingerne af en veletableret statsmagt. Hvis jagthornet er fra 1700-tallet, er de geografiske muligheder mange flere, for allerede i 1720'rne var mange messinghytter etableret rundt om i Europa.

Jagthornet er kommet til Musikhistorisk Museum ved sammenlægningen med Carl Claudius' store privatsamling i 1977.⁷ Desværre findes der i Carl Claudius' trykte katalog fra 1931 generelt ingen oplysninger om instrumenternes proveniens og kun meget få kommentarer til instrumenterne i øvrigt. Her beskrives jagthornet med følgende ord: »Meget stort. Forgyldt Messing. Længde 91 cm. Lydaabning 20 cm«, og ved nærmere eftersyn må vi konstatere, at det med forgyldningen ikke passer.⁸

Argumenterne for en gammel datering er mange. Un-

der anblæsning giver jagthornet en flot, stor, klart defineret tone med masser af fylde, det er let at finde overtone-rækken.

Mundstykket er brækket af, formodentlig fordi det har været loddet fast i blæserøret med messing. En tinlodning fra 1800-tallet kunne jo lettere smeltes, og mundstykket tilsvarende lettere fjernes – og da mundstykket brækkede af, er blæserørsmuffen fulgt med. Bulerne er tegn på brug, ligesom klangstykke-reparationen er sket med henblik på fortsat brug. Klangstykkets udhamring peger på tiden før valdhorner, og revnedannelserne bekræfter en høj alder. Man kan tænke sig, at en indstempelt mærkning har svækket klangstykket, der hvor der nu mangler et stykke. Følges jagthornets kurve op, viser målene hen til et trompet- eller basunmundstykke. Øskenerne er flade, beregnet til læderremme ligesom på jagt- og senere halvmånehorn. Den røde bemaling i klangstykket peger på jagthorn i 1700-talstradition. Sømmen har tætstillede tænder loddet med en mere kobberholdig messing. Det

peger på en instrumentmager eller dog en ordentlig kobbersmed.

Proportioneringen fremkommer nu som 1:4, men har vel været 1:5, hvilket ikke undsiger en datering til 1600- eller 1700-tal. Anblæsningsrørets muffe må have været en femtedel af den samlede rørlængde, som det sædvanligvis forekommer på datidens halvmåner og jagthorn. Brudpunktet er sandsynligvis lige efter muffen, hvor metallet er mest ubeskyttet overfor et brud. Der er ingen splitter sat ind i klangstykket; det peger på tiden før 1700, eftersom valdhornet – som vi kender det – først begynder at antage sin egen form i 1660'erne og tidligst er færdigudviklet i 1680'erne, hvorefter det får stor udbredelse i 1730'erne.

Endelig er der en påfaldende lighed med et bevaret jagthorn fra fyrst Georgs jagtkammer, dateret Dresden 1616.⁹

Opklaringen

Men hvad siger Heyde så? Ja, her er svaret mere positivt, han anser jagthornet for at være en halvmåne brugt til jagt i 1600- eller 1700-tallet, eller i militæret i 1700-tallet. Men det virker for ham som om, instrumentet ikke er bygget af en professionel instrumentmager. Der er derfor en stor mulighed for, at det er fremstillet i 1700-tallet af en kobbersmed. Hvis et instrument er bygget af en amatør eller en halv-professionel, er det gerne kopieret efter et andet instrument, og ofte havde den lokale fremstiller netop ikke adgang til de nyeste instrumenter, tværtimod. Resultatet kunne så blive, at sådanne kopier kom til at se endnu ældre, endnu mere arkaiske ud end deres allerede gamle forlæg.

Efterskrift

Det er bestemt ikke usædvanligt at se spekulationer vedrørende datering skudt ned, og der er grund til at være glad for enhver oplysning, som kan præcisere dateringen.

At kobbertrompeten ikke kunne holde til skarp belysning var nok venteligt – en senmiddelalderlig datering

havde jo været en stor begivenhed. Men den fik dog lov at beholde lidt af skindet på næsen: den er fremstillet med en brug for øje, som passer ind i 1800-tallets historicisme.

Til gengæld er indplaceringen af jagthornet egentlig en hel gave, om også det skulle være fremstillet halvtreds eller måske hundrede år senere end 1612. Det har stadig en betragtelig alder, og helt uden fornemmelse for dets geografiske placering er vi heller ikke mere. Der er trods alt sket en del med bestemmelsen af jagthornet siden udgivelsen af katalogen over Carl Claudius' Samling i 1931.

Måske kommer der i fremtiden andre oplysninger frem, som atter rykker rundt på spillebrikkerne. Indtil videre må denne tolkning være – et kvalificeret gæt.

English Summary

Two trumpet instruments at Musikhistorisk Museum arouse interest.

They seem to be of a considerable age, though the actual information available on them is meagre. The article conveys one of the pleasurable aspects of working in a museum by discussing the various possible assessments concerning age, kind, and use. There is a further discussion on the *guestimate*: the qualified guess – a widespread phenomenon in the museum world.

One instrument is a long straight copper trumpet. It could be a late medieval military trumpet, a 16th-century sentry's trumpet or a straight 18th-century postal horn. The trumpet (in B) was purchased in Strasbourg in 1898. At the time of acquisition it was designated as a guild's trumpet, but that entry has later been crossed out.

The other instrument is a curved brass horn bearing a striking resemblance to 17th-century hunting horns. The horn came to Musikhistorisk Museum as part of the Carl Claudius' Collection in 1977 and carried no information on provenance. The Museum's archival information on

provenance and the supposed usage of the horns is compared to the information resulting from examinations of the instruments. The examinations cover shape and material, craftsmanship, proportions, stylistic criteria, traces of use and modifications, parts possibly missing, a probable reconstruction as well as original functionality.

The resulting discussion also includes evaluations of the possibility of falsification, of manufacturing conditions at various points in time, of use, and comparisons with similar, already dated instruments.

Finally, the material has been presented to an internationally recognized scholar, Professor Herbert Heyde, Senior Research Associate at the Metropolitan Museum in New York. His estimate places the copper trumpet in the German historicism of the nineteenth century, made for the use of a »herald« in a guild or some such association. The curved horn is estimated to be a hunting horn produced locally on the basis of an older, professionally made original. Consequently, the horn is to be dated somewhere between 1660 and 1720.

Noter

- 1 Jf. Angul Hammerich: *Musikhistorisk Museum. Beskrivende illustreret Katalog*, København 1909, s. 24.
- 2 At hærens brug af trompeter i tjenesten begrænser sig til rytteri er en funktionsbestemt orden, der bestod fra senest 1400-tallet til sidste tredjedel af 1700-tallet.
- 3 Herbert Heyde: *Musikinstrumentenbau: 15.-19. Jahrhundert; Kunst – Handwerk – Entwurf*, Leipzig 1986.
- 4 Museumsnummer Mu12, jf. Herbert Heyde 1986, s. 200 samt ill. no. 81.
- 5 Jf. Albert Hiller: *Das Grosse Buch vom Posthorn*, Wilhelmshaven 1985, s. 277.
- 6 At der i tiden omkring 1900 med oprettelsen af flere musikhistoriske museer i Europa kom en opblomstring for de virksomheder, som fremstillede »gamle« instrumenter til de ivrige, nye museer, er ikke i sig selv kritisabelt. Det er en ærlig sag at lade en kopi illustrere et givet instrument, indtil man har fået fat i det rigtige. Sådanne pædagogisk

berettigede kopier bruges også i dag. Værre er det, når en genstand uretmæssigt sælges til et museum som værende gammel. De fleste forfalskninger, som i sin tid landede rundt omkring på museerne, er dog for længst afslørede, og studiet af disse instrumenter og deres historie kan i sig selv være meget underholdende. Der er på Musikhistorisk Museum bl.a. en pochette, altså en lommeviolin, der – skønt fremstillet i 1600-tallet – blev udgivet for at være fremstillet i 1500-tallet, hvor man endnu ikke havde denne slags små danselærervioliner.

- 7 Jf. Mette Müller: »Musikhistorisk Museum og Carl Claudius' Samling«, i *Musikhistorisk Museum og Carl Claudius' Samling* 1980/81, København 1982, s. 4-22.
- 8 Jf. *Carl Claudius Samling af gamle Musikinstrumenter*, København 1931, s. 315.
- 9 Jf. Heyde 1986 s. 199, museumsnummer X 209, ill. 84.